

FOGALMAK ÉS MEGKÖZELÍTÉSEK

Az új társadalmi jelenségek vizsgálatához elméleti keretként az integráció és dezintegráció fogalmait választottuk. Ennek oka egyrészt az volt, hogy a fejlődésközpontok társadalmi jellegzetességeinek elemzéséhez használt stratifikációs (a foglalkozások besorolásával létrehozott) modellek érvényességét alapvető elméleti munkák tették kérdésessé tulajdonképpen már a hatvanas-hetvenes évektől. Habermas, Bourdieu, Beck, Giddens, Castells életműve, a posztmodern irányzatok, vagy az új osztálymodellek létrehozása egyfajta szempontból mind ezt az útkeresést reprezentálják. A magyar társadalom ugyan nem tartozott és nem is tartozik a legfejlettebbek közé, de a stratifikációs modellek társadalmi mozgásokat és különbségeket, egyéni vagy csoportos cselekvéseket, norma- és értékválasztásokat magyarázó erejének erőteljes gyengülése a mi társadalmunkra vonatkoztatva is tetten érhető. Egy sor tudomány- és intézménytörténeti ok következtében a stratifikációs modellek adták a magyar társadalom egyenlőtlenségi viszonyainak és a csoportszintű jelenségeknek is az értelmezési keretét. Leginkább ennek a paradigmának a jegyében történt a rendszerváltás következményeinek leírása is. A kivétel a státuszcsoportok megalkotása (Kolosi 1984), amely azonban egyedi alkalmazhatósága miatt, minden tudományos erénye és újdonsága ellenére sem tudta ellensúlyozni a társadalmi egyenlőtlenségek kifejezésében és elemzésében a hagyományos stratifikációs szemléletet. A paradigmaváltás igényét azonban egyre több elméleti tanulmány fogalmazta meg (Kovách–Kuczi–Jókuthy 2006, Sik 2015, Éber 2015). Mi is szorgalmaztuk azt egy évtizeddel korábbi munkáinkban, valamint a jelen kutatásunk előkészítésének is tekinthető antológiában is (Kovách 2006, Kovách–Dupcsik–P.Tóth–Takács 2012).

A társadalmi integráció fogalmi keretként választását az új, vagy újonnan reflektorfénybe került társadalmi változások és egyenlőtlenségek és az azokat kiváltó okok és mechanizmusok megértésének igénye motiválta. *„A feladat lényege olyan fogalmi rendszer megtalálása és/vagy kidolgozása, amely alkalmas a társadalmi egyenlőtlenségek kifejezésére és azok újabb kutatási módszereinek a befogadására, egyszersmind arra, hogy az új redisztribúció és piaci rend, a fogyasztói társadalom, az értékváltozások, és a ‘posztmodernnek’ tekintett társadalmi jelenségek, a kapcsolati társadalom szintézisre törekvő elemzésének a kerete legyen.”*

(Kovách–Dupcsik 2012: 7) Az integrációt és dezintegrációt eredményező és működtető mechanizmusok olyan többdimenziós keret kialakításának a lehetőségét kínálták, amely segítségével a társadalmi tagozódás vizsgálatában meghaladható a munkaerő–piaci pozícióit alap kategóriának tekintő szemlélet. A társadalmi integráció elméleteit feldolgozó szerzők (Dupcsik–Szabari 2015) hívták fel arra a figyelmet, hogy a szociológiai elmélettörténet legtöbb jelentős szerzőjét, még ha nem is feltétlenül használták az integráció kifejezést, de kimondottan foglalkoztatta a társadalmat összetartó, a társadalmi szereplők együttműködését kiváltó és motiváló, vagy azzal ellentétben ható jelenségek és mechanizmusok kérdésköre. A társadalmi egyenlőtlenségek számítottak a szociológia elsődleges kutatási területének, de a társadalom működése és az emberek, csoportok cselekvéseit integráló vagy dezintegráló mechanizmusok témaköre is alapkérdésként vonult végig a szociológia történetén. Az elméleti munkák pedig egyre inkább a cselekvéseket integráló rendszerek, normák és értékek kutatását szorgalmazták. Ferge Zsuzsa már a rendszerváltás idején figyelmeztetett az integráció/dezintegráció jelentőségének a változására (Ferge 1990).

Dupcsik és Szabari (2015) a szociológia klasszikusainak munkáitól jutottak el az integráció fogalomtörténetének legfontosabb szerzőihez. A 19. század végének és a 20. század elejének állapotai, az individualizált tömegtársadalom kezdetei, a nagypari kapitalizmus társadalmi következményei, a hagyományokon és közös értékeken alapuló szolidaritás gyengülése, a politika és hatalom természetének radikális változása Durkheim és Weber integrációval kapcsolatba hozható érdeklődésének a forrásvidéke. Durkheim a kollektív tudat visszaszorulásával individualizálódó társadalom együttes cselekvéseinek a koordinációs mechanizmusairól, Weber pedig a társadalom működéséhez (integrációjához) nélkülözhetetlen legitim rend biztosítékának belső feltételeként a szereplők közös értékein, normáin alapuló hiedelemvilágáról, míg külső feltételként az intézmények megfelelő működéséről ír. Az empirikus elemzés elméleti kereteinek kialakításához Dupcsik és Szabari elsősorban Parsons, Habermas és Giddens vonatkozó munkáinak elemzéséből kiindulva a társadalmi integráció és dezintegráció általánosabb fogalmát a következőképpen határozzák meg: *„Társadalmi integráció alatt értjük, amikor az egyén vagy intézmény (cselekvő, ágens) kooperál egy társadalmi csoporttal vagy kollektivitással úgy, hogy 'bizonyos mértékben' elfogadja annak értékeit, normáit, szabályait stb. Egy integrált társadalomban az intézmények, normák és szabályok mindenki számára legitim, elfogadható módon jelennek meg. Vagyis, egy 'jól' integrált társadalomban az azt alkotó elemek összekapcsolódása, kooperációja ismert és elfogadott.”* (Dupcsik–Szabari 2015: 61) Az integráció az egyéni, intézményi, kapcsolati szinteken is megvalósuló társadalmi újratermelés alapfeltétele, amelyhez a szükséges együttműködést, biztonságot és egyfajta kiszámíthatóságot az elfogadott és viszonylag állandó írott, kodifikált és íratlan szabályok, normák és értékek biztosíthatják. A dezintegráció értelemszerűen olyan állapot, amelyben nem,

vagy csak részben adottak a társadalmi, résztársadalmi vagy csoport szintű együttműködés keretei, feltételei, és a társadalmi újratermelés funkcionális működészavarai állandósulnak. Az integrált társadalom elsősorban a rend és működőképesség szinonimájaként él a köztudatban, a dezintegráltság pedig egy társadalom szétesettségére utal. A társadalmi integráció és dezintegráció azonban önmagában, az adott (történelmi) korszaktól függetlenül nem értékelhető. A szükséges társadalmi és intézményi változások kísérőjelensége lehet az időleges vagy tartós dezintegráció, míg a nagy társadalmi különbségek és a szegénység kimagasló mértéke sem feltétlenül hatnak egy társadalom integráltságára ellen (Ferge 1990).

Dupcsik és Szabari további ajánlása az integrációs mechanizmus fogalmának használata az analitikus elemzések során. Az olyan cselekvéseket, beállítódásokat, képzeteket, értékeket és normákat tekintik integrációs mechanizmusnak, amelyek javítják, fenntartják egy adott integráció szereplőinek együttműködését, növelik az összetartozás érzését, és csökkentik a kommunikáció zavarainak és a konfliktusok kialakulásának esélyét vagy elmélyülését. Az integráció ágensei egyének, mikro- vagy makroszintű csoportok, gazdasági egységek, intézmények vagy államok és állam feletti szervezetek is lehetnek. Az integráció fogalom alkalmas mind egyes integrációs mechanizmusok és azok kölcsönhatásainak, mind integrációtípusok (pl. iskolai integráció) komplex vizsgálatára. Egy teljes társadalom kutatásához különösen fontosak az állandónak és stabilnak tekinthető integrációs mechanizmusok, hiszen ezek működése és szerveződése határozza meg leginkább az egy társadalomhoz tartozók társadalmi státuszát, lehetőségeit és életesélyeit. A szerzők szociológiai elméleti hagyományokra hivatkozva a munkaviszonyhoz, foglalkozáshoz kapcsolódó integrációs mechanizmusokat, a normakövetést, a tudást, a társadalmi tőkéket és a kapcsolatokat integráló mechanizmusoknak, valamint a politika integráló mechanizmusainak kutatását javasolják. Külön hangsúlyozzák, hogy az egyes integrációk résztvevőinek az adott mechanizmus működéséről való tudása és képzetei lényegesen meghatározói lehetnek az integráció sikerességének.

A magyar társadalom integrációjának és dezintegrációjának kutatását hat altémára bontva szerveztük (intézmények és integráció; munkaerő-piaci integráció; normák, értékek, politika; rétegződés és integráció; hálózatok, kapcsolatok és kisközösségek; területi integráció). Az egyes altémák integrációértelmezése több ponton kiegészíti az integráció fogalmát és az integrációs mechanizmusok kérdéskörét.¹ A fogalomértelmezés kiegészítéseihez az alábbi táblázat nyújt eligazítást.

---

¹ Az altémák elméleti bevezető tanulmányait a Socio.hu Társadalomtudományi Szemle 2015/3. és 4. száma közölte.

1. táblázat. Az integráció és integrációs mechanizmus fogalmak értelmezése

Az integráció területe	Az integrációs mechanizmus	Az integráció tartalma	Irodalom*
Normák és értékek	Értékek és normák kollektív rendszere, a normakövetés mechanizmusának három szintje: normarendszerek, a normákat követő konkrét cselekvések és a normatív mechanizmusok, az egyének értékei, a cselevéseik értelmezésében szerepet játszó normák rendszere, a tudás	Metaértékek (jogi, erkölcsi és kulturális keretek) intézmények által közvetített értékek (kollektív identitások, attitűdök és gyakorlatok) a normaválasztás, elfogadás és követhetőség eldöntésének a folyamatai	<i>Szabari 2015</i> Kaptány–Kapitány 2016 Csurgó–Kondor–Légmán 2016 Czibere 2017
A társadalom politikai integrációja	A politikai integrációs mechanizmusok, a tudás	Az állampolgárok politikai közösséghez tartozása, ideológiai integráció, a politikai integráció intézményei, nemzet és nemzetállam, társadalom mint integrációs keretek; a közös intézményei, a média, hét dimenzió: közöségítípus, cselekvési dimenzió, ideológiai dimenzió, objektivitás és percepció, mentális, földrajzi, időbeli összetartozás; a politikai vezérek integrációs tevékenysége; választások és integráció	<i>Kiss 2015a</i> <i>Kapitány–Kapitány 2015</i> Kiss 2015b Bene–Szabó 2015 Szabó–Gerő 2015 Kiss 2016 Szabó–Oross 2016
Intézmények és integráció	A jóléti államok és szociális elosztórendszerek, a foglalkoztatási rezsimek	A munkaerő-piaci részvétel esélyeit befolyásoló intézmények, a redistribúciós intézmények működése, a jóléti, oktatási, egészségügyi intézmények	<i>Illéssy–Csizmadia 2015</i> Csizmadia 2016 Tardos 2017 Sik–Szeitl 2016
Rétegződés és integráció	A hagyományos, foglalkozásalapú rétegződés és az integrációs csoportok; a dezintegráció folyamatai: iskolai, jövedelmi egyenlőtlenségek, a depriváltság	Az integrációs modell létrehozása és összehasonlítása a stratifikációs modellekkel	<i>Kovách et al. 2015</i> Hajdu–Kristóf 2015 Kovách et al. 2016 Sik–Szeitl 2016
Redisztribúció és integráció	Állam, redistribúció, hálózatok, politikai integráció	Jóléti, projektalapú és rekombináns redistribúció, kapcsolathálózati szerkezetek és integrációs mechanizmusok	Gerő–Kovách 2015

Az integráció területe	Az integrációs mechanizmus	Az integráció tartalma	Irodalom*
Kapcsolatok	Kapcsolathálózati erőforrás	Bizalom, normakövetés, közéleti, társadalmi részvétel, az egyén integráltságának szubjektív megítélése, mikromilió, kapcsolathálózati beágyazottság, ego-hálózatok, státuszélmény, társas támogatás, társadalmi törésvonalak	<i>Albert–Dávid 2015</i> <i>Kmetty–Koltai 2015</i> <i>Gerő–Hajdu 2015</i> Albert–Dávid 2016 Kmetty–Koltai 2016 Albert–Hajdu 2016 Albert 2016
Térbeliség, lokalitás, területi integráció	Társadalmi tőke, tudás, politikai integráció	A falusi és városi közösségek integrációja; a terület- és fejlesztéspolitika integrációs hatásai, a tér reprezentációja és az integráció	<i>Csurgó–Légmán 2015</i> <i>Csurgó–Megyesi 2016a</i> Csurgó–Megyesi 2016b Olt (2016)

* *Dólt betűvel szedtük a kutatás számára készített elméleti munkákat, normál betűvel a témáról készített, a jelen kötet tanulmányainál korábban megjelent elemzéseket jeleztük.*

Az alapfogalmaknak az integráció területei szerinti értelmezését és a kvalitatív elemzéseket követően egy modellt szerkesztettünk az integráció mérésére. Az integrációs modell célja olyan társadalmi tagolódás kifejezése volt, amely a foglalkozási besorolások alapján képzett stratifikációs modellekkel szemben az integráció három szintjét – rendszerintegráció, társadalmi szintű integráció és személyközi integráció – állította az empirikus vizsgálatok középpontjába (Kovách et al. 2017a). A modellben a három integrációs szint interpretálása a társadalmi újratermelésben való részvétel és az egyéni cselekvések összehangoltsága, a társadalomhoz és közösséghez tartozás és az együttműködés, valamint az egyéni kapcsolathálók kiterjedtségének és minőségének szempontjai szerint történt. Az integráció/dezintegráció modellálására egy hétklaszteres csoportstruktúrát fogadtunk el. Az integrációs modell kategóriái között nincs hierarchikus kapcsolat, de ahogy a rétegződés és integráció összefüggéseit elemző tanulmányunkban megállapítottuk, az integrációs modell(ek) tartalmazzák és kifejezik mindazt, amit a társadalmi rétegződésről (és annak hierarchizáltságáról) a klasszikusnak elfogadott rétegződési sémák és modellek tartalmaznak (Kovách–Kristóf–Szabó 2017). Az integrációs modell viszont a kapcsolatok, a szubjektív mutatók, a politikai részvétel, az értékek és normák, a bizalom mutatóinak beépítésével lényegesen jobban tükrözi a jelenkori magyar társadalom állapotát és változásait. Az integrációs modell(eket) tudománytörténetileg egyedülálló módon össze tudtuk hasonlítani a magyar társadalom tagolódásának és rétegződésének a leírására használt összes korábbi sémával. Az integrációs és a

korábban használt rétegződésmodellek között csak gyenge statisztikai kapcsolatot találtunk. Az integrációs modell mást mér, mint a korábban használt modellek, de ahogy az előbb hangsúlyoztam, jól kifejezi azok tartalmát is. Az elemzésbe vont modellek validitásvizsgálata szerint (Kovách et al. 2017b) az egyes társadalmi jelenségek magyarázatakor az integrációs modell, és különösen az integrációs és a normatív-funkcionalista modell ötvözésével létrehozott séma jól szerepelt. A 25 vizsgálatba vont változóból 13 esetében volt a legnagyobb az integrációs modell magyarázóereje. A kutatás során létrehozott integrációs és integrációs-normatív-funkcionalista modell jól alkalmazható a magyar társadalom integratív és rétegződési viszonyainak kifejezésére, és az egyes tipikus, stratifikációs szemlélettel is megragadható társadalmi helyzetek (például a szegénység) elemzését is lényeges szempontokkal egészíti ki.

A társadalmi újratermeléshez szükséges anyagi és szellemi javakat elosztó és újraosztó mechanizmusok az integráció és dezintegráció legfontosabb meghatározói közé tartoznak. A magyar társadalom újratermelési viszonyai alapvetően változtak, ezért a redisztribúció nagyságának, kiterjedtségének és működésmódjának újraértelmezése szükségszerű. Az elemzés három redisztribúciótípussal számol, és sorra veszi a jóléti redisztribúció, a projektalapú redisztribúció és a rekombináns redisztribúció megismerhető adatait. A társadalom tagozódása és integrációja szempontjából a jövedelem forrása, a redisztribúció típusaiból és a piacról szerzett jövedelmek szerint szignifikáns csoportszerkezetet találtunk (Czibere–Gerő–Kovách 2017). A jóléti redisztribúció forrásait és az állami tulajdonú munkahelyeket együtt figyelembe véve a kérdezettek 77 százaléka közvetlenül vagy háztartása tagjainak bevételein keresztül részesül az állami újraelosztás összegeiből. Kizárólag munkajövedelmet a háztartások 34,6 százaléka szerez, 27,7 százaléka csak redisztributív jövedelemből él, munkajövedelem és redisztributív bevétel együtt a háztartások 37,7 százalékában fordul elő. Az átlagos, egy főre jutó havi ekvivalens jövedelem a kizárólag munkajövedelemmel rendelkező háztartásokban 155.189 Ft, a vegyes jövedelmű háztartásokban 120.548, a tisztán redisztribúciós jövedelmű háztartásokban pedig 106.587 Ft. A csak redisztribúciós forrásból jövedelmet szerzők 40,2 százaléka legfeljebb 8 általánost végzett és 9,7 százaléka diplomás, míg a kizárólag munkajövedelemből élőknek csupán 7,3 százaléka alacsony iskolai végzettségű és 24,2 százaléka a diplomás. Az integrációs modell és a jövedelemszerkezet erős összefüggést mutat.

A jóléti redisztribúcióra az államháztartási kiadások 56,1 százalékát fordította a magyar állam 2015-ben. A jóléti kiadások között a szociális célú redisztribúció összegei csökkenő tendenciát mutatnak. A társadalombiztosítási és jóléti szolgáltatások (például az oktatás és egészségügy) kiadásai, valamint a nyugdíjrendszer fenntartása jelentik a legnagyobb összeget. A jóléti szolgáltatások összegei elvileg egyenlően, gyakorlatilag az alacsonyabb jövedelműek hátrányára kerülnek felosztásra. A nyugdíjak teszik ki a társa-

dalombiztosítási, szociális és jóléti kiadások 59 százalékát, míg ezzel szemben a szociális és jóléti intézmények szolgáltatásainak finanszírozására csupán az összeg 9 százaléka jut. A szociális célú redistribúcióra egyre kevesebb forrást fordítanak. A nyugdíjrendszeren belül is erősen szelektív redistribúciós logika érvényesül. A nyugdíjak összegének gyorsan növekvő hányada jut a középosztály háztartásainak, miközben a legalacsonyabb bevételű háztartások részesedését a jóléti, és ezen belül a szociális redistribúció összegeiből számos rendelkezés korlátozza.

A fejlesztéseket célzó támogatások szinte teljes köre projekt formában kerül felosztásra, amelynek a GDP-hez, vagy az államháztartáshoz viszonyított összege fokozatosan növekszik. A GDP-hez viszonyított, projektekre fordított összegek aránya eléri a kései szocialista kor GDP-hez mért gazdasági redistribúciójának a hatvan százalékát. A GDP növekedése egyértelmű összefüggésben áll a főleg európai uniós forrásokból származó projektösszegekkel.

A projektösszegek aránya 2016-ra meghaladta a jóléti kiadások 28 százalékát, és nagyon valószínű, hogy a projektek rohamosan növekvő összegei és a jóléti, különösen a szociális célú kiadások abszolút és relatív csökkenése között erőteljes a kölcsönhatás. A projektösszegek növekedése nagyon csekély mértékben hatott a munkahelyteremtésre, a területi egyenlőtlenségek kiegyenlítésére, és az ország versenyképessége sem javult számottevően. A rekombináns redistribúció kizárólag politikai célok szerint juttat tulajdont, fejlesztési forrásokat és piaci hozzáféréseket a kedvezményezetteknek. Kiegyenlítő, közvetlen gazdaságfejlesztő hatása nincs, annak ellenére sem, hogy jelentős értékű tulajdon- és forrásújraosztás történik.

A redistribúció integrációs mechanizmusai sok magyarázatot adnak a magyar társadalom politikai integrációjának a megértéséhez is. A rétegződési sémák, a stratifikációs modellek és a szociodemográfiai tényezők sem bizonyultak használhatónak a politikai jellegű dimenziók, a pártválasztás és a politikai értékrend értelmezéséhez (Gerő–Szabó 2017). A magyar lakosság politikai viselkedését, cselekvéseit és értékorientációit valójában nem igazán lehet megérteni az egyének réteghelyzetéből vagy strukturális pozíciójából kiindulva. Nem a társadalom szerkezete és állapota határozza meg a politikát, hanem sokkal inkább a politika integrálja a társadalmat. A társadalom politikai integrációja a politika ismert szereplőinek a teljesítménye, akik a sikeres vagy éppen sikertelen politikai kommunikáció során és hatalmi eszközökkel alakítják az értékeket és gyakorolnak hatást az értékrendre és identitásra, a politikai közösségek és értékcsoportok létrejöttére és fennmaradására vagy szétesésére. A politikai integráció, a hatalmi elitek érdekei miatt, nyilvánvalóan felülírja és letompítja a társadalom – tagoltságának jobban megfelelő – önszerveződését. A politikai vezérek integrációs teljesítménye és a politikai orientációcsoportok (Gerő–Szabó 2017) társadalmi jellemzői szerint a ma-

gyar társadalom nagyobb része politikai identifikációjának nincs határozott tartalma az elégedetlenség kívül, ami viszont nem hoz létre karakteres politikai közösségeket, és nincs olyan, érdekeiket és értékeiket artikuláló politikai vezető, akit követnének. A többség elidegenedése a politikai dezintegráció és a tudatos pacifikálás következménye. Az elégedett jobboldaliak az egyetlen homogén, belül integrált, kifelé zárt, karizmatikus vezetőt követő közösség. A társadalom politikai értelemben dezintegrált nagyobb részét a hatalom kiélezett helyzetekben szükség esetén a redistribúciós rendszerek manipulatív eszköztárával pacifikálni tudja.

A társadalmi tőke olyan mutató, amelynek mértéke és a társadalmi integráltság egyéb indikátorai (szubjektív társadalmi kirekesztettség és társadalmi fontosság, normakövetés, munkaintenzitás) közötti erős kapcsolat bizonyítja, hogy az integrációs modell jól megfelel a társadalmi tagolódás hagyományos hierarchiáinak a kifejezésére is. A felsorolt indikátorok szerinti integráltság magasabb szintű társadalmi tőkével jár együtt (Hajdu–Megyesi 2017). A társadalmi tőke ugyanakkor olyan integrációs mechanizmusnak is tekinthető, amelynek sajátos egyéni vagy csoportszintű konfigurációja hozzájárulhat a konkrét és szimbolikus együttműködés vagy éppen a dezintegráció erősítéséhez és fenntartásához.

A térben megjelenő társadalomszerveződési különbségek az integráció szervező mechanizmusai is. A tér és integráció kapcsolata viszont nem írható le egyszerűen a város–vidék törésvonallal (Csizmady–Csurgó–Kovách–Megyesi 2017). A leggyengébben integráltak többsége kisközségben él, de a lokálisan (erősen) integráltak kisvárosi, falusi kötöttségű csoport. A tér és a társadalmi integráció/dezintegráció kapcsolata több az integrációs csoportok térbeli megoszlásánál. A térbeliség közvetlenül a bizalmi kapcsolatok network-méretére és a részvételre hat. Más integrációs mutatók esetében a területi hatások közvetettek, és az integráció különbségei a demográfiai sajátosságok egyenlőtlen térbeli megoszlására vezethetők vissza. Az integráció és térbeliség kutatásának kiemelkedően fontos eredménye, hogy a területiség jobban exponálja az integrációs csoportok jellegzetességeit, de a vidék–város közötti társadalmi minőségekről kiderült, hogy jelentős részük inkább imaginárius jellegű, mint valóságos. Az integrációs megközelítés alkalmazásának másik hozadéka a kisvárosi, falusi, erősen integrált, intenzív kulturális fogyasztással jellemezhető, magasabb iskolázottságú és jövedelmű lokálisan integrált csoport pontosabb azonosítása.

A rétegződési és integrációs modellek összehasonlításával egyértelművé tettük, hogy az integrációs és az integrációs-funkcionalista-normatív modell tartalmazza a rétegződési sémák és modellek társadalmi egyenlőtlenségekre vonatkozó információtartalmát is (Kovách–Kristóf–Szabó 2017). Az integrációs modell a települési fejlettség és iskolai végzettség, e két alapvető strukturális különbségeket lefedő index szerint vi-

lágosan elrendeződő hierarchiát mutat. Az integrációs modellek a társadalom rétegződésének és strukturálódásának új dimenzióit is kifejezik. Az integrációs modellek képesek a társadalmi tagolódás sokszempontú megjelenítésére és a társadalmi csoportok differenciálódását alakító folyamatok és mechanizmusok érthetőbbé tételére. Huszár és Sik tanulmánya a prekariátus jelenségéről elfogadható és megbízható ellenpéldája a kötetben az integrációs logika alkalmazásának (Huszár–Sik 2017).

Kristóf és Szabó az értékek és normák integrációs mechanizmusait az anyagi és kulturális fogyasztás elemzésén keresztül mutatják be (Kristóf–Szabó 2017). A hét integrációs csoport közül négy esetben is konzisztensen és szignifikánsan elkülönülő fogyasztási mintázatokat mutattak ki. A két legerősebben és a két leggyengébben integrált csoportot fogyasztási csoportoknak is elfogadták. A fogyasztási értékek, normák és az integráció kapcsolódása azért szembeötlő, különösen a két leginkább integrált csoport esetében, mert tagjaik között jócskán vannak alacsony rétegződési státuszúak, akiknek csoporthoz tartozását többek között a fogyasztási értékeik és szokásaik magyarázhatják. A dezintegráltak a fogyasztás minden dimenziójából is kirekesztettek. Az integráció szempontjából középső csoportoknál a fogyasztás és integráció között a szociodemográfiai mutatók, elsősorban az életkor és a foglalkozás bevonásával lehet kapcsolódást kimutatni. Az idegenek közötti segítségnyújtást befolyásoló társadalmi tényezők vizsgálatok (Koltai–Kristóf–Simonovits 2017) a segítség normája erősnek bizonyult, ami a szerzők szerint a társadalmi integráció erősségére utal. A súlyos bajba jutottak megsegítése nem volt szelektív, míg kisebb segítség esetén a többség gyanakvóbb az integráció szempontjából is súlyos hátrányokat elszenvedő romákkal szemben.

Az integrációs modell és a kapcsolathálózati klaszterek között viszonylag erős a statisztikai kapcsolat (Albert–Dávid–Gerő–Hajdu 2017), és a területiség is erősen meghatározza a kérdezettek kapcsolati hálóját, különösen a gyenge kötések esetén (Koltai–Nemes 2017). A magyar felnőtt népesség 42 százaléka a személyközi integráltságot tekintve hátrányos helyzetű, kapcsolathálózatuk meglehetősen szűkös. A kapcsolatszegénység veszélyében élők (19,9 százalék) a munkaerőpiacon integráltak, a rendszerintegráltak és a normakövető dezintegráltak között, míg az elmagányosodók (21,8 százalék) a dezintegráltak között vannak nagyobb arányban. A családos társaságba járók (21,6 százalék) és az aktív társaságiak (36,7 százalék) leginkább integrált csoportokban vannak jelen, de a fiatalabb dezintegráltak között is sok az aktív társasági kapcsolattal rendelkező. A kapcsolati napló alapján a válaszadók kapcsolathálózatának 48 százalékát alkotják a rokoni kötődések (Dávid–Lukács–Huszi–Barna 2017).

A kötet több éves kutatási projekt eredménye. A kutatásban közel harminc kutató vett részt, akiknek a hozzájárulásáért ezúton mondok köszönetet. A kötet szerzői nevében is köszönöm könyvünk olvasó- és technikai szerkesztőinek a munkáját.

HIVATKOZÁSOK

- Albert F. – Dávid B. (2016) A magyarországi kapcsolathálózati struktúrák jellemzői 2015-ben. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 22–47.
- Albert F. – Dávid B. (2015) Mikromilió integrációs megközelítésben. A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatási eredmények áttekintése. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 4, 1–11.
- Albert F. – Hajdu G. (2016) Integráltság, szegénység, kapcsolati tőke, *Szociológiai Szemle*, 26(3), 28–55.
- Albert F. (2016) Az idősek kapcsolathálózati jellegzetességei. *Demográfia*, 59(2–3).
- Albert F. – Dávid B. – Gerő M. – Hajdu G. (2017) Kapcsolathálózati tipológia és társadalmi integráció. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Bene M. – Szabó G. (2015) Média és integráció. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 4, 67–88.
- Czibere I. (2017) A családi állapot és az élettel való elégedettség összefüggései és hatásuk a társadalmi integrációra a magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle*, 27(1), 30–63.
- Csizmadia P. – Illéssy M. (2015) A társadalmi integráció intézményi környezete: a jóléti állapotok sokféleségének elméleti megközelítései. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 105–125.
- Csizmadia P. (2016) Munkahelyi tanulás és társadalmi integráció. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 1, 27–51.
- Csurgó B. – Kondor Zs. – Légmán A. (2016) Zárt közösségből a helyi közösségbe? A pszichiátriai betegek diagnosztizáltak egy alföldi kisvárosban. *Kultúra és Közösség*, 7(1), 47–62.
- Csurgó B. – Légmán A. (2015) Lokális közösség, megtartó közösség. Elméleti megközelítések a lokális közösség integráló szerepének vizsgálatához egy vidéki településen. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 4, 50–66.
- Csurgó B. – Megyesi B. (2016a) Képzelt különbségek: a városi és vidéki közösségek, társas kapcsolatok kvantitatív vizsgálata. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 48–65.
- Csurgó B. – Megyesi B. (2016b) Területi integráció és fejlesztéspolitika: Esettanulmány a Vértesi Natúrpark példáján. *Metszetek – Társadalomtudományi Folyóirat*, 5(3), 41–63.
- Czibere I. – Gerő M. – Kovách I. (2017) Újraelosztás és integráció. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Csizmady A. – Csurgó B. – Kovách I. – Megyesi B. (2017) Területiség és társadalmi integráció. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).

- Dávid B. – Lukács Á. – Huszti É. – Barna I. (2017) Kapcsolati napló – pluszok és mínuszok. Új módszer az egocentrikus kapcsolathálózat kutatásában. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Dupszik Cs. – Szabari V. (2015) Elméleti bevezető az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatáshoz. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 33–43.
- Éber M. Á. (2015) Osztályszerkezet Magyarországon: A világrendszer-elemzés perspektívájából. *Replika*, 92–93, 119–140.
- Ferge Zs. (1990) Variációk a társadalmi integráció témájára. *Esély*, 1, 3–17.
- Gerő M. – Hajdu G. (2015) Az egyéni kapcsolathálók nagysága, heterogenitása és a társadalmi integráció Magyarországon. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 4, 12–33.
- Gerő M. – Kovách I. (2015) Struktúrák, egyenlőtlenségek és hálózatok. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 17–43.
- Gerő M. – Szabó A. (2017) A társadalom politikai integrációja. A politikai értékcsoportok. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Hajdu G. – Kristóf L. (2015) *Társadalmi tükör. Jelentés a magyar társadalom munkaerő-piaci és társas integráltságáról, 2015*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Hajdu G. – Megyesi B. (2017) Társadalmi tőke és társadalmi integráció. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Kapitány Á. – Kapitány G. (2016) Alternatív életstratégiák értékvonatkozásai és azok integratív szerepe. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 1, 1–26.
- Kapitány Á. – Kapitány G. (2015) Választási kampány és társadalmi integráció. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 4, 108–135.
- Kiss B. (2015a) Elfoglaltság és közöny. A politikai vezérek integrációs és dezintegrációs teljesítménye Magyarországon. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 4, 89–107.
- Kiss B. (2015b) Integráció és politika. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 84–104.
- Kiss B. (2016) Orbán, Vona, Gyurcsány. Politikai vezetők integrációs tevékenysége a migrációs válság idején. *Politikatudományi Szemle*, 3, 10–32.
- Kmetty Z. – Koltai J. (2015) Kapcsolathálózatok mérése – elméleti és gyakorlati dilemmák, lehetőségek. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 4, 34–49.
- Kmetty Z. – Koltai J. (2016) Státuszjelzés, társas támogatás, társadalmi törésvonalak: A kapcsolathálózati integráció aspektusai. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 1–21.
- Kolosi T. (1984) *Státusz és réteg. Rétegződés-modell vizsgálat III*. Társadalomtudományi Intézet.

- Koltai J. – Kristóf L. – Simonovits B. (2017) Normák, értékek, integráció. A segítségi hajlandóság társadalmi tényezői – egy kérdőíves kísérlet eredményei. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Koltai J. – Nemes D. (2017) A lakóhely hatása a társadalmi kapcsolatokra. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Kovách I. (szerk.) (2006) *Társadalmi metszetek: Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség. Szociológiai tanulmányok*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Kovách I. – Kuczi T. – Jókuthy E. (2006) Az osztályok, a társadalmi struktúra, és rétegződés kutatásának állapotáról és megújításának a szükségességéről. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi metszetek: Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség. Szociológiai tanulmányok*. Napvilág Kiadó, Budapest, 19–39.
- Kovách I. – Dupcsik Cs. (2012) Bevezető megjegyzések. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó, Budapest, 7–16.
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2016) A magyar társadalom integrációs és rétegződésmo­delljei. *Szociológiai Szemle*, 26(3), 4–27.
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2017a) Az integrációs modell. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2017b) *A magyar társadalom integrációs és rétegződésmo­delljei 2*. Megjelenés alatt.
- Kovách I. – Kristóf L. – Szabó A. (2015) Társadalmi integráció, dezintegráció és társadalmi rétegződés. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 63–83.
- Kovách I. – Kristóf L. – Szabó A. (2017) Társadalmi integráció és társadalmi rétegződés. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Kristóf L. – Szabó A. (2017) Társadalmi integráció és fogyasztás. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Olt G. (2016) A társadalmi integráció térbeli kérdései a városokban. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 1, 52–70.
- Sik D. (2015) *A modernitás rétegei*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Sik E. – Szeitl B. (2016) A prekariátus, mint munkaerőpiaci csoport. *Metszetek*, 5(3).

- Sik E. – Huszár Á. (2017) Rétegződés, szegmentáció, prekariátus. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Szabari V. (2015) A normák mint integrációs mechanizmusok a mai magyar társadalomban. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 3, 1–16.
- Szabó A. – Gerő M. (2015) *Politikai tükör: Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodás-módjáról, politikai integráltságáról és részvételéről*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Szabó A. – Oross D. (2016) A politikai rendszerintegrációt befolyásoló tényezők. *Politikatudományi Szemle*, 3, 59–84.
- Szabó G. – Bene M. (2016) Széttöredezett vagy összekapcsolódó? A magyar médianyilvánosság hálózatszerkezete három eset tükrében. *Politikatudományi Szemle*, 3, 33–58.
- Tardos K. (2017) Az életkor és az intézmények szerepe a munkaerő-piaci integráció és dezintegráció alakulásában: Hat vállalati esettanulmány tanulságai. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 1, 27–56.